

Мосьпан Н. В.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

**ХУДОЖНІЙ ПЕРЕКЛАД ЯК ЗАСІБ
ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ УЧНІВ
(на прикладі збірки казок Р. Кіплінга “Just So Stories”)**

В статті розглядається проблема формування соціокультурної компетенції учнів, що відбувається шляхом перекладознавчого і соціокультурного аналізу автентичних англомовних текстів збірки казок Р. Кіплінга “Just So Stories” та її перекладів українською мовою, виконаних протягом 1907-2005 рр.

Ключові слова: соціокультурна компетенція, літературна казка, художній переклад.

На сучасному етапі соціокультурна компетенція набуває все більшого, значення. Вона являє собою засвоєння культурних та духовних цінностей свого та інших народів і сприяє естетичному й морально-етичному розвитку особистості. Тому загальна система професійної педагогічної освіти не може не реагувати на такі тенденції, що передбачає активізацію навчально-пізнавальної діяльності школярів у процесі вилучення соціокультурної інформації з іншомовних текстів, її осмислення й інтерпретації, що сприятиме активній акультурації учнів. У цьому контексті слід зауважити, що курс України на інтеграцію у світове співтовариство визначає стратегічний орієнтир мовної політики держави в галузі навчання іноземних мов – формування “вторинної мовної особистості” (Ю. М. Караулов), здатної успішно та адекватно спілкуватися іноземними мовами в різних ситуаціях міжкультурної комунікації.

Формування соціокультурної компетенції є актуальним тому, що Україна зміцнює стосунки й зв'язки з європейськими й світовими державами, а для того, щоб наша країна сприймалася іншими націями як культурна високорозвинена держава, треба формувати в школярів знання про країни світу, уміння спілкуватися іноземними мовами й навички самостійної роботи з літературою, підкреслює важливість зазначеної компетенції. Таке розуміння та доцільність паралельного вивчення мови та культури наголошувалася багатьма вченими, такими як Н. Ф. Бориско, Є. М. Верещагін, Л. Б. Воскресенська, Н. Д. Гальськова, Л. П. Голованчук, І. В. Гюббенет, Л. Н. Жирнова, Л. С. Журавльова, М. Д. Зинов'єва, Н. Б. Ішханян, В. Г. Костомаров, Н. В. Кулібіна, О. О. Леонтьєв, О. О. Миролібов, Ю. І. Пассов, О. Д. Райхштейн, К. О'Sullivan, R. C. Scarcella, R. L. Oxford, N. Seeley, S. Stempleski, B. Tomalin, A. Thomas, K. H. Wagner та іншими.

Питання про формування соціокультурної компетенції знайшло теоретичне обґрунтування в працях Н. П. Анікеєвої, О. В. Бирюк, О. В. Безпалько, Г. М. Бондарчука, В. П. Бусела, А. Л. Венгера, Т. М. Волкової, В. В. Воронова та ін. Відомі вчені сучасності, такі як І. Д. Бех,

О. О. Леонт'єв, Ю. І. Пасов, В. Г. Редько звертали й звертають увагу на необхідність нових підходів до формування світогляду учнів, розширення й поглиблення знань, умінь та навичок.

У час оновлення багатьох аспектів життєдіяльності в Україні й реалізації актуальних завдань Державної національної програми "Освіта" ("Україна XXI століття"), "Національної доктрини розвитку освіти в Україні, програми "Вчитель, основних положень загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти" [1, с. 9] зазначена проблема набуває особливої актуальності.

Проводити роботу з формування світогляду школярів ефективно можна за умови врахування вікових та психологічних особливостей учнів. У вітчизняній практиці формування соціокультурної компетенції дітей реалізується на конкретних прикладах із світової літератури. Зокрема, анімалістичні історії та казки розраховані на учнів молодших та середніх класів, щоб сформувати у них знання, уміння й навички на високому рівні. Поруч із оригіналом корисно і цікаво, на наш погляд, було б розглядати й художній переклад з англійської відомих вітчизняних перекладачів. Такий підхід перегукується з поглядами А. Поповича, який вважає, що переклади естетично вагомих творів розширює їх суспільний резонанс, навіть якщо вони не оцінюються як суспільно актуальні [2, с. 50]. Чеський дослідник приводить в якості приклада переклади творів античної літератури. На нашу думку, казки, включаючи літературні, можуть без сумніву бути віднесеними до категорії естетично вагомих творів. Їх переклади займають гідне місце в ієрархії цінностей приймаючого середовища і здійснюють естетичний вплив на реципієнтів.

В інтересах нашого дослідження слід зупинитися на визначенні художнього перекладу. На думку грузинського дослідника Г. Гачечиладзе, "художній переклад є формою художньої творчості, в ньому виявляється світогляд і метод перекладача, його творча індивідуальність, національна специфіка і перекладу, і оригіналу; художній переклад являє собою єдність форми і змісту" [3, с. 128]. З цією думкою перегукується висловлення В. Коптілова, який відзначає, що "художній переклад – особливий вид перекладу, оскільки він є не точна передача змісту, а "відображення думок і почуттів автора прозового або поетичного першотвору за допомогою іншої мови, перевтілення його образів у матеріал іншої мови" [4, с. 3].

Багато дослідників вважає, що найкращі переклади мають виконуватися не так шляхом знаходження лексичних та синтаксичних відповідників, як творчою кореляцією художніх цінностей, щодо яких мовні засоби відіграють підпорядковану роль. Художній переклад має справу не з комунікативною функцією мови, а з її естетичною функцією, оскільки слово виступає як "першоелемент" літератури. Це вимагає від перекладача особливої ретельності та ерудованості. У художньому творі відображаються не лише певні події, а й естетичні, філософські погляди

його автора, які або становлять струнку систему, або – суміш уламків різних теорій [4, с. 7]. Перекладач повинен мати якщо не ґрунтовні, то принаймні достатні для перекладу знання. “Ідейно-образна структура оригіналу може стати в перекладі мертвою схемою, якщо перекладач не уявляє собі того суспільного середовища, в якому виник твір, тих причин, які покликали його до життя, і тих обставин, завдяки яким він продовжує жити в інших середовищах і в інші часи” [4, с. 198].

Вчителеві слід звертати увагу учнів на те, що об’єктом відображення у перекладі є не сама реальна дійсність, а її образ, ідеальний конструкт, створений автором оригінального твору. Зіставний аналіз текстів першотвору і перекладів може представити важливу інформацію не тільки про асиметрію мовних і поняттєвих картин світу, але й про те, як факти реальної дійсності іншої культури відображаються в свідомості окремих індивідів, представників іншої культури. Представляючи собою суб’єктивне віддзеркалення об’єктивної реальності, картина світу, матеріалізуючись в семіотичному оформленні мовної системи, переносить свою подвійну природу на перекладацьку діяльність, ставлячи адекватність перекладу в залежність від чинників, що умовно підрозділяються на дві групи:

- 1) екстралінгвальні;
- 2) інтралінгвальні.

Екстралінгвальні чинники трактуються як чинники, вплив яких детермінований позамовними явищами, які вплинули на спосіб відтворення казкової дійсності [5, с. 153].

В інтересах нашого дослідження слід звернути увагу на англійську казку і проаналізувати її місце в літературі, що допоможе учням повніше осмислити іншомовні літературні твори.

Навряд чи знайдеться країна, в якій чарівний світ був би так густо заселений, як в Англії. І це не випадково. Відокремлена від континенту проливом, а тому, здавалась би, ізольована країна стала волею долі місцем поєднання різноманітних культурних впливів. Британія завжди викликала бажання інших народів покорити її. Які тільки культури не асимілювалися на англійській землі: кельтська, римська, германська, нормандська. Саме останнім завершився в Англії період раннього середньовіччя. В цей час по всій Європі почала інтенсивно формуватися казка. Звичайно, чарівні історії розказували здавна, проте їх важко назвати саме казками. Художнє мислення того часу тяжіло до міфу, і процес переродження казки із міфу був дуже розтягнутий. Проте це робило традиційну культуру ще більш органічним, і казка, що народилася таким природнім шляхом, могла претендувати на рідкісне довголіття. Цьому довголіттю сприяло й те, що процес формування казки інтенсифікувався в той самий період, коли в Англії після норманського завоювання почали швидко виникати нові міста і укріплятися міська культура, яка стала згодом домінантною.

Свою стабільність і довговічність англійська казка довела, пройшовши

крізь нелегкі іспити і перешкоди. Перше з них чекало на неї в XVII віці, в період торжества пуритан. Відомо, що пуритани спалили всі лондонські театри, включаючи шекспірівський "Глобус". На їх думку, "театр був уособленням житейської суєтності, а в казці неважко було побачити підступи диявола" [6, с. 5]. Подальша історія англійської літератури довела, що пуритани не змогли знищити казку, проте їх вплив не пройшов даремно: поряд з чарівною казкою в англійському фольклорі, а потім і в літературі з'явилася й утвердилася казка-притча. В своєму розвитку на той момент казка мала певну тенденцію, обумовлену історично: зникла вільна гра фантазії, казка поступово перетворювалася на нравочитання, втрачаючи свою своєрідність, а тим самим й художню цінність. Це відбулося в так званій вікторіанській період розвитку англійської літератури: роки царювання королеви Вікторії запам'яталися англійцям незбагненою кількістю моральних заборон. Проте, казка змогла вижити за таких несприятливих обставин.

Для формування соціокультурної компетенції учням важливо розуміти витоки англійської літературної казки для більш глибокого осягнення її бардів, як-от Джозефа Редьярда Кіплінга, який є одним з найчастіше цитованих письменників у постмодерністському мистецтві Західної Європи і, особливо Північної Америки. Р. Кіплінг – славетний співець Британської імперії, що одним з перших побачив початок її кінця, лауреат Нобелівської премії 1907 року. Особливе положення в англійській літературі визначається не тільки його високими відмінностями – він почесний доктор дев'яти університетів, – але і наявністю чотирьох прижиттєвих зібрань творів, фактом надзвичайним для Англії, що майже не знає прижиттєвих зібрань творів.

Прикладний натуралізм прози Кіплінга знайшов дуже своєрідний вираз у всесвітньо відомих його "звіриних" циклах, особливо в двох "Книгах джунглів" [1894, 1895], захоплено прийнятих всією критикою. Цикл про Мауглі можна вважати родоначальником нового жанру розповідей про тварин: Ч. Дж. Д. Робертс та Е. Т. Сетон, обидва старші сучасники Кіплінга, виступають з своїми белетристичними книгами про тварин тільки після нього. Другий "звіриний" цикл, "От так Казки" ("Просто казки" в деяких перекладах) [1902], є вже оповідним розвитком сталих жанрів, складним схрещенням традиційної дитячої казки з її натуральним магізмом, пізнавального матеріалу розповідей тваринних і романтичних форм ритмічної прози. Якщо ми звернімося до Хайдеггера, то віднайдемо у нього дуже слушне для нашого випадку положення: "Сутність істини відкривається як свобода. Це є екзистентне, звільняюче допущення буття суцього. Вся поведінка людини узгоджена відкритістю суцього в цілому" [7, с. 20]. Звідси витікає, що тяжіння Кіплінга відтворити у своїх творах світ Індії є не тільки сублімацією ностальгії по втраченому дитячому Раю, а й естетичною спробою створити образ "істинної реальності".

Як ми зазначали, на переклад впливають інтралінгвальні чинники,

вплив яких обумовлений закономірностями організації систем взаємодіючих мов. До інтралінгвальних чинників можемо віднести вибір лексичних засобів, здатних передати авторську семантику тексту. Не підлягає сумніву, що кожний переклад, як процес творчий, позначений індивідуальністю перекладача, який є більшою чи меншою мірою й автором. Твір не можна вирвати зі стихії рідної мови і “пересадити” на новий ґрунт, він повинен народитися наново у новій мовній ситуації завдяки здібностям і талантові перекладача.

Аналізуючи переклади казок Р. Кіплінга бачимо, що вони створювались в різний час. Перший переклад, який ми мали змогу відшукати, виконаний В. Ткачевичем і датується 1907 роком; останнє з виконаних і надрукованих видань, яке належить перу В. Панченко, вийшло у 2005 році. Через це від вчителя вимагається здійснення літературно-естетичної оцінки перекладів в синхронному і діахронному аспектах, тому що, як бачимо, різниця у створенні перекладів збірки казок Р. Кіплінга сягає близько 100 років. Уже навіть у силу самого факту руху історії кожному новому поколінню, новій епосі, культурному утворенню твір являється в специфічному ракурсі, що, звичайно, важливо для формування адекватної соціокультурної компетенції школярів.

Розглядаючи це питання, не можна обминути такі питання, як калькування, буквалізм, вільний переклад тощо, на які також треба звертати увагу учнів. Серед прикладів подібних способів передачі думки автора засобами української мови можна навести слова із перекладів В. Ткачевича: “волію”, “подобати”, “за-ні-за що в світі”; “спімнув”, “поведенці” у перекладі казки “How the Rhinoceros got his Skin” [10, с. 30-34]; “зачувало ся” в казці “The Elephant’s Child” [10, с. 21]; “у воду вергати”, “як подиблю черепаху”, “кільчастий їж”, “маєш єї рискалем з води дбути”, “Мені видить ся”, “їому трохи побаламутило ся” в казці “The Beginning of the Armadilloes” [10, с. 34-35].

Іншу групу утворюють приклади вільного перекладу, які трапляються в текстах, обраних для аналізу. Тут слід згадати переклад казки “The Elephant’s Child”, виконаний Ю. Сірим. “*But there was one Elephant – a new Elephant – an Elephant’s Child*” [11, с. 58] перекладачем було декодовано засобами так: “*І ось зявило ся на світ божий молоде слоненя*” [12, с. 45]. Ю. Сірий, на наш погляд, знехтував необхідністю передачі особливостей авторської картини світу, і, фактично, перекладацьке повідомлення носить інформаційний характер. Або інший приклад вільного поводження перекладача, у цьому випадку Є. Бондаренко, з текстом казки “How the Leopard got his Spots”: “*I’ll take spots, then, said the Leopard*” [11, с. 51-53]. Перекладачка вважає, що цю фразу Леопард вимовив “поквапом” [13, с. 6-7], а в оригіналі навіть немає натяку на характер дії. “*Інакше я стану схожий на Жирафу*” [13, с. 6-7] – такий переклад пропонує Є. Бондаренко для авторського “*I wouldn’t look like Giraffe – not for ever so*” [11, с. 51-53]. Ознакою вільного поводження з першотвором виступає запровадження

майбутнього часу дійсного способу в українському реченні замість вживання умовної емоційно насиченої граматичної конструкції, що вказує на небажання героя виконувати певну дію.

У зв'язку з цим постає питання гіпотетичної можливості висловлення думки, вираженою однією мовою, засобами іншої. У відповідь на нього в науковому середовищі традиційно склалися дві точки зору: так звана теорія неперекладності, прихильники якої вважають переклад неможливим для адекватного відтворення думки автора, і інші дослідники, які висловлюють протилежну ідею. Цікаво визначити, коли виникає ситуація перекладності. На думку А. Поповича, "перекладність – ситуація, коли між мовними елементами оригіналу і перекладу відбувається структурна й функціональна заміна в значенні й образній системі" [4, с. 188]. Потрібно зазначити, що останнім часом більшість науковців переконані, що кожний першотвір може бути перекладеним питомими засобами іншої мови – мови приймаючої літератури – і здатний здійснювати естетичний вплив на реципієнтів, рівносильний оригіналові. Влучним находимо висловлення з цього приводу болгарських науковців С. Власова і С. Флорін: "Теорію неперекладної спростувала жива перекладацька практика, чудові роботи плеяди талановитих перекладачів, і доводити її неспроможність значило б ломитися у відкриті двері" [8, с. 5]. Ми пристаємо до цієї точки зору, для ілюстрації чого розглянемо приклади адекватного перекладу: "*because he did not want to work*" у казці "How the Camel got his Hump" [11, с. 17-20] декодується Л. Солоньком та С. Шалаєм і Ю. Худяковим як "бо ж геть не хотів працювати" [14, с. 98; 15, с. 170]. Варіант, запропонований В. Панченком: "бо не любив ніякої роботи" [16, с. 97] можна цілком віднести до цієї групи також. Продовжмо аналіз прикладів адекватного перекладу казки "How the Camel got his Hump": "*when anybody spoke to him he said 'Humph!' Just 'Humph!'*" [11, с. 17-20] перекладається Л. Солоньком та С. Шалаєм і Ю. Худяковим таким чином: "коли хто озивався до нього, він лише гиркав – "Грррб!" Отак тобі – "Гррб!" [14, с. 98; 15, с. 170]. Таке перекладацьке рішення можна з впевненістю назвати адекватним в естетичному і лінгвістичному відношенні першотворові.

Отже, слід вказати, що мова українських перекладачів першої третини ХХ ст. виглядає сьогодні дещо архаїчно. Сучасний читач помічає деякі неузгодженості, пов'язані з тенденціями до таких явищ, які ми зараз називаємо буквалізмом або надто вільним тлумаченням першотвору, характерними для розуміння адекватності перекладу для тодішнього часу. З цього приводу В. Радчук зазначає, що "потенційна адекватність або перекладність абсолютна для даної епохи і народу і відносна в загальному русі мови і пізнання" [9, с. 118].

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що використання вчителями іноземної мови творів світової літератури та їх перекладів на уроках сприятиме підвищенню учнівського рівня, формує соціокультурну компетенцію учнів, вчить їх доцільно використовувати набуті знання, уміння і навички.

Стаття не вичерпує всіх аспектів проблеми, яку було розглянуто, і потребує подальшого наукового дослідження, як-от у напрямку формування соціокультурної компетенції учнів старших класів в рамках шкільної програми, позакласній діяльності тощо.

Використана література:

1. A Common European Framework of Reference. / Council for Cultural Cooperation, Educational Committee. – Strasbourg. – 2001. – P. 9.
2. Попович А. Проблема художественного перевода / А. Попович [общ. ред. П. М. Топера]. – М. : Высшая школа, 1980. – 199 с.
3. Гаччиладзе Г. Введение в теорию художественного перевода. – Тбилисси: Изд-во Тбилисского унив-та, 1970. – 149 с.
4. Коптилов В. Першотвір і переклад / В. В. Коптилов. – К. : Дніпро, 1972. – 215 с. – (Роздуми і спостереження).
5. Миловидов В. А. От семиотики текста к семиотике дискурса: пособие по спецкурсу / В. А. Миловидов. – Тверь, 2000. – 93 с. – (Литературный текст; Приложение). – Библиогр. : С. 81-92. – (Тверской гос. ун-т) (Институт “Открытое общество” (Фонд Сороса) (Россия).
6. Кагарлицкий Ю. Почти как в жизни: Англ. сказочная повесть и литературная сказка: [сборник] ; пер. с англ. – М. : Правда, 1987. – С. 3-24.
7. Хайдеггер М. Разговор на проселочной дороге : Сборник / под ред. А. Л. Доброхотова ; пер. с нем. – М. : Высш. шк., 1991. – 192 с. (Б-ка философа)
8. Власов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. – М. : Международные отношения, 1980. – 341 с.
9. Радчук В. Д. Художественная адекватность перевода / В. Д. Радчук // Теорія і практика перекладу : респуб. міжвідом. наук. зб. / КДУ ім Т. Г. Шевченка. – Вип. 2. – К., 1979. – С. 118–122.

Ілюстративний матеріал:

10. Кіплінг Р. От собі казочки ; [пер. Вас. Ткачевича]. – Галицька накладна Якова Оренштайна в Коломії, 1907. – 55 с.
11. Kipling R. Just So Stories for Little Children / Р. Кіплінг. Просто сказки [книга для чтения на английском языке]. – СПб. : КАРО, 2004. – 288 с. : ил. – (“Original reading”).
12. Кіплінг Р. Казки ; [пер. Ю. Сірій]. – Київ : Популярна бібліотека “Лан”, Серія для дітей № 1, Друкарня 1-ої Київської Друкарської Спілки Трьох свят, 5, 1909. – 68 с.
13. Кіплінг Р. Звідки в Леопарда плями. Казка. ; [пер. Є. Бондаренко ; літ. обробка І. Бондаря-Терещенка ; худож. О. Курдюмова]. – Х. : “Ранок”, 2002. – 11 с. : іл. – (Дивовижні історії).
14. Кіплінг Р. Як і чому. Казки. ; [пер. Л. Т. Солонько]. – К. : Державне видавництво дитячої літератури УССР, 1957. – 119 с.
15. Кіплінга Р. Казки ; [пер. С. Г. Шалай, Ю. Б. Худяков ; худ. М. Пильцин]. – Донецьк : “Донеччина”, 2001. – 512 с. : з іл. – (Серія “Для маленьких друзів”).
16. Кіплінг Д. Р. Казки ; [пер. з англ. В. Панченка ; худож. П. Репрінцев]. – К. : Махаон-Україна, 2005. – 112 с. : іл. – (Подорож у казку).

МОСЬПАН Н. В. *Художественный перевод как способ формирования социокультурной компетенции учеников (на примере сборника сказок Р. Киплинга “Just So Stories”).*

В статье рассматривается проблема формирования социокультурной компетенции учеников, которая происходит путем переводоведческого и социокультурного анализа аутентичных англоязычных текстов сборника сказок Р. Киплинга “Just So Stories” и его переводов на украинский язык, выполненных в течение 1907–2005 гг.

Ключевые слова: *социокультурная компетенция, литературная сказка, художественный перевод.*

MOSPAN N. V. Fiction translation as a way to form social and cultural competence of schoolchildren (based on the collection of fairy tales of R. Kipling's "Just So Stories").

The paper discusses the problem of schoolchildren's social and cultural competence formation, that is made by means of translation, social and cultural analysis of authentic English texts of the R. Kipling's collection of fairy tales "Just So Stories" as well as of its translations into Ukrainian, made within 1907-2005.

Keywords: social and cultural competence, a literary fairy tale, fiction translation.

Нізовцев А. В.
Полтавський національний технічний
університет імені Юрія Кондратюка

ПРАКТИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ

У статті висвітлені питання організації професійної підготовки майбутніх інженерів у вищих технічних навчальних закладах. Розкриті сутність, зміст і структура пізнавально-практичної роботи студентів в умовах виконання виробничих завдань і професійної орієнтації. Визначені шляхи підвищення ефективності професійної підготовки студентів.

Ключові слова: професійна підготовка, пізнавально-практична і виробнича діяльність, службові обов'язки.

Сучасні процеси реформування економіки України, входження її в цивілізоване освітнє товариство супроводжуються динамічними змінами у системі виробничих відносин, культури, освіти [1-6]. Високотехнологічному виробництву потрібен фахівець, який повинен глибоко усвідомлювати своє місце в перебудовних процесах, ґрунтовно володіти теоретичними знаннями, фаховими компетенціями, готовий до діяльності в складних умовах конкуренції, здатний до самовдосконалення і винахідництва [12]. Розв'язання завдань підготовки таких фахівців має реалізувати вища інженерна освіта, що створює умови для навчання й перепідготовки професійно вмотивованій молоді [1-8]. Разом із тим, у підготовці інженерів, залишається низка невирішених проблем [9-11], детермінованих суперечностями між:

– новітніми фаховими знаннями, прогресивними технологіями та сучасними методами розв'язання виробничих проблем і своєчасністю їх включення у зміст вищої технічної освіти;

– існуючою системою інженерної освіти та вимогами Європейського співтовариства щодо входження до єдиної системи безперервної освіти;

– застарілими формами, методами, засобами, технологіями підготовки професійних кадрів та потребами вищих навчальних закладів у застосуванні інноваційних технологій.

Нові стратегії розвитку вищої технічної школи й підготовки фахівців для промисловості, поглиблення ринкових відносин, демократизація і підвищення конкуренції виробництва ставлять питання необхідності